

SENOJI KNYGA KAUNE

SIGITAS LŪŽYS

Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų katedra,
S. Daukanto g. 28, 3000 Kaunas, Lietuva

Raštas ir knyga tautos mentalinėje sklaidoje žymi naują erą, įvardija perėjimą nuo verbalinės komunikacijos ir jurisdikcijos prie norminių universalijų, rašto atsiradimas lemia priešistorės pabaigą ir istorijos pradžią. Tačiau knyga į šalį ateina tik tada, kai tauta, veikiama tiek vidinių, tiek išorinių veiksnių, tam pribręsta arba atsiduria politiškai ir kultūriškai veiknesnio kaimyno įtakos sferoje. Europos knyga savo kalbinės raiškos istorija itin akivaizdžiai byloja apie kiekvienos šio žemyno tautos mąstymo suverenumo modifikacijas, iliustruoja tautos dvasios potencialą ir jos brandą. Knyga nacionalinėmis kalbomis prabyta tik tada, kai pati tauta imama suvokti kaip integralus organizmas, turįs mąstymo specifikos autonomiją.

Ir miesto gyvenime spaudos atsiradimas žymi perėjimą nuo *oppidum* prie *urbs*, nuo provincijos miesto prie politinio, kultūrinio ir dvasinio centro. Kauno istorijoje XIX amžius kaip tik ir yra šis virsmas, laikotarpis, nulėmęs šiandienę Kauno vietą mūsų valstybės ir tautos būtyje. Tačiau Kauno bibliofilinės kultūros apraiškų jau galime ieškoti daugiau nei puse tūkstantmečio anksčiau, t. y. tuo metu, kai ir pati Lietuvos valstybė pasuko rašto keliu, kai naujojo tikėjimo misionieriai atnešė ir naują komunikacijos būdą – raštą, kurio ženklų universalijos leidžia įvardyti net ir Aukščiausiąją Esybę: A ir Ω.

Niekas negali pasakyti, kada pirmasis kaunietis atvertė knygą, koks buvo jo sąlytis su užrašytu žodžiu. Ir ar tai įvyko Kaune?

Kauno ryšių su knyga reikėtų ieškoti ten, kur krypo kauniečių mokslo keliai. Ir pirmosios konkrečios istoriškai fiksuotos knygos patenka kauniečiams į rankas būtent Krokovoje, nes čia pirmieji kauniečiai atvyksta mokytis jau 1443 m. Po poros metų (1445 04 14) apie vieną iš jų, Joną, šaltiniai pateikia tokią žinią: *Johannes Lythwanus de Cowno, studens Cracoviensis, recognovit se librum Passionis valoris 2 marcarum domini Johannis de Wiąclawice proprium in duos grossis apud Iudaeos impignorasse*¹ (Jonas Lietuvis iš Kauno, Krokovo studentas, prisipažino, kad jis Jono iš Wiąclawice nuosavą dviejų markių vertės Pasijos knygą užstatė pas žydus už du grašius).

Po pusės amžiaus kitas Krokovo universiteto studentas Andrius iš Kauno jau turi nuosavą knygą: *Librum Andreae de Cawno „Questiones de anima“ furto ablatum*

¹ Cracovia artificum. Supplementa (1441–1450). Kraków, 1993, Nr. 374.

Paulus de Radzanow tenet. Georgius et Jacobus de Cawno hic fideiussores (1490 12 11–18)² (Pavogtą iš Andriaus iš Kauno knygą „Questiones de anima“ turi Paulius iš Rodzanowo. Jurgis ir Jokūbas iš Kauno ta proga yra laiduotojai). Po bylinėjimosi Andriui knyga buvo sugrąžinta.

Apskritai iki Vilniaus universiteto įsteigimo Krokuvos mokyklinėje ir dvasinėje aplinkoje randame 36 kauniečius. Yra žinoma, kad devyni iš jų gavo bakalauro laipsnį, du – magistro. Tačiau apie jų asmeninius knygų rinkinius kol kas jokių žinių nerasta.

Reikia manyti, kad ir Kauno dvasininkai, ir kanceliarijos raštininkai turėjo bent vieną kitą knygą. Bet žinios apie rinkinius mus pasiekė tik iš XVI a. vidurio. Kauno vaito 1542–1543 m. knygoje yra išlikęs įrašas apie Kauno vokiečio Kasparo Lentvaro laive šalia kitų daiktų buvusias ir knygas³. Deja, jos neivardytos ir jų kiekis nenurodytas. Taip pat Kauno vaito 1545 m. knygoje įrašyta, jog miesto raštininkas Tomas, gulėdamas mirties patale, visas savo knygas užrašė mokyklos mokiniams, jeigu kuris jų panorėtų mokyti⁴. Jau šiek tiek daugiau duomenų turime apie miestiečio ir zamšinininko Jono Olandro renesansinį knygų rinkinį. Jį sudarė vokiška kronika, Erazmo Roterdamiečio *Adagia* bei senovės skaitinių rinkinys *Comucopiae*, 35 nedidelės rankraštinės bei spausdintos knygos, taip pat keletas neįrištų Vilhelmo Gnafėjaus, protestantų poleminių knygų autoriaus ir dramaturgo, knygų⁵

Su viena knyga – katekizmu lenkų kalba – į 1561 m. istoriją pateko ir Simonas Barankevičius⁶, o smuikininkas Vaitiekus Zaleskis yra pirmasis žinomas kaunietis, turėjęs keturias gaidų knygas: trys įrištos gaidų knygos ir viena maža gaidų knygelė, įrišta pergamentu⁷. Taip pat Kauno vaito 1564–1568 m. knygoje yra žinia apie Jo karališkosios didenybės būgnininką Motiejų Jonavičių, kuris 1568 m. laišku perdavė giminaičiams, be kitų jam priklausančių įvairių daiktų – drabužių, indų, šaukštų ir kt., – keturias knygas: *Wizerunek*, *Sowizrzal*, *Historie krolowy neopolitanskiej a Enhiridion*⁸.

Devyniolikos knygų kolekciją turėjo ir Kauno burmistras Jonas Gradauskas. Po jo mirties 1606 m. prasidėjo burmistro našlės Magdalenos ir raštininko Mato Balickio bylinėjimasis – mat šis nenorėjo grąžinti keleto pasiskolintų iš burmistro bibliotekėlės knygų⁹

² Acta rectoralia almae Universitatis Studii Cracoviensis. Kraków, 1893. T. 1. Nr. 1333.

³ *Kiaupa Z.* Kauniečių knygų rinkiniai XVI–XVIII a. // Iš Lietuvos bibliotekų istorijos. Vilnius, 1985. P. 6.

⁴ Ten pat.

⁵ Ten pat.

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

⁹ *Vladimirovas L.* Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžiai. Vilnius, 1979. P. 512–513.

Didelį Biblijos rinkinį – 8 tomus – turėjo Kauno miestietis Petras Hofmanas. 1619 m. įrašas aktų knygoje nurodo: *Pórtory Biblie niemieckie..., cała Niemiecka Biblia...; item Leviticus, Apokrypha, Libri Josuae, Judicum, Rutae et Regum, item Nowum Testamentum, item Psalterium Davidis...; item Summarius niemieckiey Biblii...; Expositio psalmodum Nicolai Selneceri*¹⁰.

Įvairesnės tematikos knygų rinkinys užfiksuotas 1637 m. raštininko Jono Savecvičiaus turto inventoriuje: *Formulae albo methodus latinae linguae discendi. Domowe lekarstwo. Młot na czarownice. Statut koronny. Kronika Polska. Paterus łacinski ir nemažai kitokių, Książka gospodarska*¹¹.

Trylikos religinių ir teisinių knygų bibliotekėlę turėjo ir stambus pirklys Tomas Frezas ir jo žmona Ona. Tai: *Biblia we 2 sztukach. Corpus doctrinae christianae. Postilla luterska. Wykład Catechizmu authora Joanne Brent niemieckim językiem. Saxon niemiecki. Weichbild alias Zwierciadło prawa saskiego. Catechism authore d. Luthero. Różnych ksiąg niegrubych 4. Porządek krakowski polski prawa maideburskiego. Constitucie od r. 1550 aż do r. 1591*¹².

Didžiausią asmeninę biblioteką, išlikusiais rašytiniais duomenimis, turėjo kaunietis suolininkas Fridrikas Vongerenas. 1641 m. sudarytame jo turto inventoriuje nurodytas jo turėtų knygų skaičius – 54 knygos, 47 iš jų vokiškos ir 7 lenkiškos¹³. Įdomiausias, kadangi išvardytos pačios knygos, yra miestiečio L. Černiaus knygų rinkinys, surašytas 1642 m. Jį sudaro 22 knygos, tarp kurių, be religinės literatūros, vadovėlių, esama ir antikos klasiškų – Vergilijaus, Ovidijaus, Marcialio – veikalų: *1. Książka Summae doctrinae d. Petri Canisii. 2. Książka łacinska Martialis. 3. Acty synceri Neapolitani poemata. 4. Książka hypocratus werszem polskim. 5. Książeczka Haymonis. 6. Elegantiae Manutii. 7. Thesaurus precum. 8. Ovidius Tristium. 9. Księga Valerii Maximi. 10. Joannis Moranii grammatika. 11. Virgili Maronis liber. 12. Alvar Grammatika syntaxis. 13. Rhetorica Zoarii. 14. Viridariolum Marianum. 15. Summarius Męki Panskiej. 16. Theatrum vitae humanae. 17. Constitutiones synodarum diecesis Vlnensis. 18. Officium conceptae Beatae M. Virginis. 19. Sylva vocabulorum Henrici Decimatoris. 20. Scrutinium sacerdotale. 21. Libellus De imitatione Christi. 22. Liber Stimulus divini amoris*¹⁴. Panašaus dydžio, tik jau teisinės pakraipos knygų rinkinį XVII a. pabaigoje (1692 m.) turėjo ir Kauno liuteronų bendruomenės vargonininkas Jurgis Herlingas¹⁵.

¹⁰ *Kiaupa Z. Kauniečių... P. 7.*

¹¹ Ten pat.

¹² Ten pat. P. 8.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat. P. 9.

Apie XVIII a. kauniečių asmeninius knygų rinkinius senieji miesto aktai pateikia mažiau žinių. Ir didesni knygų rinkiniai sietini su antrąja šio amžiaus puse: 1760 m. 30 knygų turėjo sukaupęs turtingas pirklys Danielius Fridrikas Kantelis; 1785 m. 17 knygų turėjo Danielius ir Kristupas Veltai. Šiame rinkinyje pirmą kartą randamas tekstas lietuvių kalba: nežinomo leidimo Jono Jaknavičiaus parengtos lenkiškos–lietuviškos evangelijos (*Evangelie polskie i litewskie*)¹⁶. Kauno magistrato 1781–1788 m. aktų knygoje pateikti duomenys ir apie kauniečio Jokūbo Reinholdo Rokelio rinkinį, kuriame buvo 19 knygų, 2 seni kalendoriai ir 11 žemėlapių¹⁷.

Kalbant apie pirmuosius knygų rinkinėlį, kreiptinas dėmesys ir į vienuolynus bei bažnyčias, kur anuo metu glaudėsi daugiausia mokslus ragavusių žmonių. Be sostinės Vilniaus, didesnis vienuolynų bibliotekų tinklas tarp keletu kitų miestų buvo ir Kaune¹⁸. Iš spausdintų knygų vienuoliai telkė veikalus, tinkančius įvairioms situacijoms. Pavyzdžiui, jėzuitai Kauno rezidencijoje savo rinkiniuose turėjo A. Fričo-Modževskio lotyniško veikalo „Apie Respublikos reformą“ (1577 m.) lenkišką vertimą „O poprawie Rzeczypospolitey“¹⁹ ir t. t. Tačiau vienuolynai, kaip ir pats miestas, patyrė visas karų, marų ir gaisrų negandas (pvz., Kauno bernardinų vienuolynas vien XVII a. pirmojoje pusėje degė keturis kartus: 1603, 1620, 1656 ir 1659 m.)²⁰. Todėl dabar tegalima atrasti tų bibliotekėlių trupinius, išbarstytus po Lietuvos didžiąsias bibliotekas.

Iš Kauno bernardinų vienuolyno, įsteigto 1471 m., bibliotekos knygų išliko inkunabulas – 1483 m. Strasburge išleistas Johano Herolto veikalas *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis...*, vienuolynui parūpintas gvardijono Eustachijaus Vištarto (*Pro usu Conventus Caunensis Patrum Bernardinorum ordinavit Fr. Eustachius Wisztort Guard[ianus]*)²¹, taip pat 1508 m. Venecijoje išspausdintas paleotipas – Jono Mesue veikalas *Mesue cum expositione mondini super canones universales...* su įrašu: *Applicat. Conv. Caunensis PP Bernardinorum*. Knygos apatinio kietviršio veidrodyje įspausstas P. Kmitos herbas Šreniava ir jo inicialai²². Abu šie veikalai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Kauno bernardinų vienuolyno bibliotekoje pabuvojo ir Stepono Batoro sekretoriui Reinholdui Heidenšteinui (1553–1620) anksčiau priklausę Klaudijano „Raštai“ (*Claudianus Claudius...*, *Opera...*), išspausdinti 1561 m. Leidene,²³ dabar

¹⁶ Kiaupa Z. Kauniečių... P. 10.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ *Podtypczak-Majerowicz M.* Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku // Bibliotekoznawstwo XX. Wrocław, 1996. P. 47.

¹⁹ Ten pat. P. 87.

²⁰ Ten pat. P. 103.

²¹ *Feigelmanas N.* Lietuvos inkunabulai. Vilnius, 1975, Nr. 20.

²² *Laucevičius E.* Knygų įrišimai. Vilnius, 1976. P. 78.

²³ Ten pat. P. 51.

saugomi taip pat Vilniaus universiteto bibliotekoje, bei Stanislovo Sarnickio veikalų konvolutas *Descriptio veteris et novae Poloniae...*, 1587; *Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum, libri octo, 1585*²⁴.

XVII a. sudarytame bernardinų vienuolyno šv. Onos brolijos turto sąrašė paminėtas ir itin puošniai įrištas mišiolas, parūpintas pamokslininko Leonardo Bolcevičiaus 1670 m.: *Mszał ieden w Axamit czerwony oprawiony, z puklami we srodku y po rogach srebrnemi, z Regestrem zielonym nowym y z klauzurami mosięznemi, brzegi złociste, do ktore[g]o y poduszeczka nalezec ma skurzana mieyscami złocista. Napis z początku te[g]o Mszała taki Conventus Caun: P. P. Bernardinorum pro Confraternitate S. Annae procuratum per P. F. Leonardum Bolcewicz Praedic: Loci Ao 1670*²⁵.

Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje saugomas dar vienas bernardinams priklausęs mišiolas, išspausdintas 1626 m. Plantenų spaustuviėje Antverpene. Jis turėjo puošnų žalio aksomo su metalo ar sidabro apkaustais įrišimą. Taip pat šios bibliotekos fonde yra išlikę ir trys veikalai, priklausę Kauno pranciškonams, du – karmelitams. Yra ir 1655 m. Varšuvoje išleista Alberto Stanislovo Radvilos lotyniška „Kristaus kančios istorija“ (*Historia Passionis Christi*), priklausiusi Pažaislio kamalduliams.

Vilniaus universiteto bibliotekoje yra dar trys inkunabulai, susiję su Kaunu: Tomo Akviniečio *Summa theologiae. P. I. Venezia, 1489*²⁶ ir Pelbarto de Themeswar *Sermones Pomerii quadragesimales. Hagenau, 1499*²⁷, priklausę nenustatytiems Kauno vienuolynams, bei Bernardino Seniečio *Quadragesimale de christiana religione. Basel, 1490*, kuriuo XVI a. naudojosi vieno iš Kauno vienuolynų pamokslininkas: antrašti iame lape įrašas *Pro cella predicatoris in loco Caunensi*²⁸.

Knygos vienuolių arba vienuolynų priklausomybėn patekdavo iš esmės trimis būdais: perkant, keičiantis ir dovanojant. Turtingi pasauliečiai dažniau knygas ar rinkinius dovanodavo vienuolynui ar bažnyčiai, o klebonai – konkrečiam vienuoliui. Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje saugoma pora tokių dovanojimo vienuoliams kauniečiams pavyzdžių: vienuolis brolis Kazimieras Kaunietis paleotipą – Jodoko Badijaus *Alegoriarum et moralium sententiarum... collectanea... (1520)* gavo iš Palangos klebono Jono Bernatavičiaus, o Plungės klebonas Mikalojus Gabrielevičius Jono de Kartage-na „Homilijas“ (Kelnas, 1618) padovanojo vienuoliui broliui Antanui Kauniečiui.

Knygų rinkinius, nors ir ne itin gausius, turėjo ir bažnyčios. Kauno katedros bazilikos archyve yra išlikę keletas inventorių, kuriuose, be kitų bažnytinių bei liturginių daiktų, išvardijamos ir tuo metu turėtos knygos. Štai Kauno Šv. Petro bažnyčios (da-

²⁴ Laucevičius E. Knygų įrišimai. Vilnius, 1976. P. 54.

²⁵ Kauno arkivyskupijos archyvas. Nr. 369 Archiwum loci Caunensis ad s.Georgium ordinis s.Francisci de observantia post susceptionem anno 1471. T. 2. F. 476.

²⁶ Feigelmanas N. Lietuvos... Nr. 421.

²⁷ Ten pat. Nr. 332.

²⁸ Ten pat. Nr. 67.

bartinės katedros) 1680 m. birželio 11 dienos inventoriuje surašyti trys mišiolai: vienas aptrauktas žaliu audeklu, su sidabro apkaustais ir du raudonais viršeliais, bei dvi agendos: viena didelė, kita maža. Nurodomos ir chorui priklausančios knygos: gradualas, antifonaras, psalmynas ir procesionalas – visi baltais viršeliais. Taip pat yra krikšto ir santuokų knygos²⁹.

1716 m. balandžio 10 dienos Šv. Kryžiaus bažnyčios inventoriuje išvardytos 32 knygos. Tarp jų – Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio „Kelionė į Jeruzalę“ (*Peregrynacya Radziwiłowska*), Žygimanto Liauksmo „Muzikos menas ir praktika“ (*Ars et Praxis Musica*), Kazimiero Vijūko-Kojalavičiaus „Šešiasdešimt pamokslo sudarymo būdų“ (*Modi Sacrae Orationis Varie formandae*). Paminėtas ir „Raganų kūjis“ lenkų kalba (*Młot na Czarnownicę*)³⁰.

Tačiau visi šie rinkiniai buvo daugiau ar mažiau uždaro pobūdžio ir menkai tegalėjo prisidėti prie visuomenės bibliofilinės minties formavimo. Pirmąją edukacinę biblioteką Kaune organizavo Jėzaus draugijos nariai, įsikūrę čia 1642 m. ir, prof. Pauliaus Rabikausko teigimu, 1649 m. rugsėjį atidarę savo mokyklą³¹, nors pirmosios datuotos Kauno jėzuitų rezidencijos ir kolegijos knygos, saugomos Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje, buvo įsigytos 1649 m. kovo mėnesį. Pora amžių prieš pirmosios lietuviškos knygos išspausdinimą Kaune, XVII a. viduryje, šiame mieste pradeda veikti aukštesnioji mokykla su gerai organizuota biblioteka, tapusia šiandieninių didžiųjų miesto bibliotekų pradžia ir ištakomis. Jėzuitams bibliotekos fondo formavimas nebuvo lengvas, nes, skirtingai negu Vilniaus ar Kražių jėzuitų bibliotekos, kauniškė kūrėsi tuščioje vietoje, negavusi iš mecenatų ar fundatorių knygų rinkinių dovanų. Tik praėjus šimtmečiui, t. y. 1742 metais, didesnį knygų rinkinį jai paskyrė kolegijos vicerektorius Aleksandras Bakanauskas. Taigi biblioteka augo gana lėtai, o 1655 ir 1732 m. ją sunaikino gaisrai. Ir tik nuo XVIII a. ketvirtojo dešimtmečio kronikininkas mini ryškesnį bibliotekos augimą³². Kauno jėzuitų kolegijos bibliotekos fondas buvo suformuotas pačių jėzuitų ir, žinoma, atitiko jų nuostatas bei poreikius. Reikia atkreipti dėmesį į ordino įkūrėjo Ignaco Lojolos pastabą apie daiktų paskirtį žmogaus gyvenime: „Žmogus sukurtas šlovinti, garbinti ir tarnauti Dievui, mūsų Viešpačiui, ir per tai išgelbėti savo sielą; kiti dalykai žemėje sukurti dėl žmogaus, kad jam padėtų siekti tikslo, dėl kurio jis sukurtas. Vadinasi, žmogus tiek jais turi naudotis, kiek jie padeda siekti jo tikslo, ir tiek jų atsisakyti, kiek jie tam trukdo“³³. O knyga buvo vienas iš nuostabiausių ir pavojingiausių žmogaus kūriniių, veikiančių mintį ir dvasią, galinčių nutiesti kelius į aukšty-

²⁹ Kauno arkivyskupijos archyvas Nr.80: Kauno katedros bazilikos archyvas 1511–1859. F.37–38.

³⁰ Ten pat. F.199–200.

³¹ Rabikauskas P. Kauno jėzuitų kolegijos veiklos pradžia // Pranešimas, skaitytas Kauno jėzuitų kolegijos įkūrimo 345 ir Kauno jėzuitų gimnazijos įsteigimo 70 metinių proga 1994 09 23.

³² Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995 / opr. Grzebień L. Kraków, 1996. P.314.

³³ Lojola I. Autobiografija. Dvasinės pratybos. Vilnius, 1998. P.95.

bes ir užtraukti amžinas kančias. Todėl sąlytis su knyga jėzuitų buvo stropiai sergstimas ir reglamentuojamas. Bibliotekai vadovavęs prefektas privalėjo turėti draudžiamų knygų sąrašą ir prižiūrėti, kad šios knygos nepatektų į biblioteką, rūpintis bibliotekos saugumu ir fondo komplektavimu, knygų išdavimu ir gražinimu, bibliotekos patalpų svara ir tvarka ir t. t.³⁴

Dabar iš buvusios Kauno jėzuitų bibliotekos kolekcijos Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje saugomas 78 knygų rinkinys, 14 iš jų konvoliutai. Kauno kolegijos knygų esama ir kitose Lietuvos bibliotekose, pavyzdžiui, Martyno Delrijo *Disquisitionum magicarum libri sex*, išspausdintos 1612 m. Maince, ir Konstantino Sirvydo *Punktų kazań*, išleisti Vilniuje 1629 m., bei Jono Janavičiaus parengtos *Ewangelie Polskie y Litewskie... Vilnae, 1674* saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje. Teminiu požiūriu rinkinyje dominuoja filosofiniai veikalai – apie 13 proc. Toliau eina retorikos, istorijos, grožinės literatūros kūriniai, antikos autorių tekstai, kalbos ir pamokslai, dekretai, teologija ir politika, esama matematikos ir gramatikos vadovėlių, žodynų bei žinytų. Trečdalis veikalų autoriai – jėzuitai. Penktadalis kūrinių priklauso Respublikos autorių plunksnai. Kalbi iu požiūriu vyrauja raštai lotynų kalba – jėzuitų mokyklų dėstomąja kalba. Keturi veikalai parašyti lenkų, du vokiečių ir vienas prancūzų kalbomis. Labai plati spaustuvių geografija. Daugiausia knygų išspausdinta Kelne, toliau eina Vilnius, Varšuva, Lionas, Frankfurtas prie Maino, Leipcigas ir t. t.

Keturiasdešimt vienoje knygoje nurodytas ankstesnis jos savininkas. Trisdešimt septyniose įrašyta knygos patekimo į kolegijos biblioteką data. Devyniose knygose įvardijama rezidencija. Viena iš pirmųjų knygų, patekusių į Kauno jėzuitų biblioteką, buvo Mikalojaus Nomesėjaus *Parnassus bicollis*, išleistas Leipcige 1615 m. ir Kauno jėzuitų rezidencijai nupirktas iš vienuolio M. Novickio 1649 m. kovo 30 d. (ankstesnis savininkas šį veikalą buvo nusipirkęs Karaliaučiuje (įr.: *Regiomonti*) už 60 lenkiškų grašių), taip pat Jono Nadasi *Annus dierum memorabilium Societatis Jesu*, išspausdintas Antverpene 1645 m. ir į jėzuitų kolegijos katalogą, jau pabuvęs rezidencijos rinkinyje, įtrauktas 1669 m. kovo 21 d. Visos kitos su įsigijimo data knygos į kolegijos biblioteką pateko jau XVIII amžiuje. 1737 m. porą knygų Kauno jėzuitai gavo iš Vilniaus. Dėl vienos iš jų – Andriaus Argolio *Ephemerides*, išspausdintos 1677 m. Leidene, – būta nesutarimų pačiame Vilniuje tarp jėzuitų Akademijos ir jėzuitų spaustuvs. Tai rodo įrašai: pirmasis byloja, jog ši knyga priklauso spaustuvei jau 1697 m. (*Hic liber debetur Typographiae Vilnensi Soc IESV a qua accommodavit Anno 1697*). Tačiau vėliau knyga atsiduria, matyt, neteisėtai Akademijos bibliotekoje (*Collegij Academici Vilnensis Socttis IESV*). Vis dėlto spaustuvė nelinkusi atsakyti šio veikalo ir sugeba jį susigražinti. Tai rodo trečiasis įrašas (*non Collegij sed Typographiae*). Kad konfliktas nedidėtų, knyga tuojau pat perleidžiama Kauno jėzuitų bibliotekai (*cedit nunc pro Bibliotheca Caunensi Scttis JESU Ao 1737*). Drauge spaustuvs vadovas Aleksandras

³⁴ Institutum Societatis Iesu. Pragae, 1705. T. 1–2, p. 338.

Kirkoras padovanoja Kauno jėzuitams ir 1654 m. Prahoje išleistą geometrijos vadovėlį – Gregorijaus a S. Vincentio *Elucidatio Geometrica*. Ši puiki dovana kolegiją pasiekia 1737 m. rugpjūčio 29 d. – prieš mokslo metus.

Prie kolegijos bibliotekos augimo prisidėjo ir patys kolegijos profesoriai. Štai filosofijos profesorius, vėliau kolegijos rektorius, Lietuvos jėzuitų provincijolas ir Vilniaus universiteto rektorius žemaitis Antanas Skarulskis dovanojo bibliotekai tris knygas, reikalingas poetikos ir retorikos studijoms. Jo brolis Juozapas Skarulskis, provincijos prokuratorius, padovanojo šešias knygas. 1761 m. keturias knygas – Ezopo „Paskakėčias“, Aurelijaus Kasiodoro „Raštus“, „Filosofijos kursą“ bei „Onomasticon“ – bibliotekai padovanojo Kijevo ir Černigovo vyskupas Juozapas Zaluskis.

Į kolegijos biblioteką patekdavo ir mirusių ordino narių knygos. Todėl dažnai pasitaiko įrašų *post fata, post obitum*. Paskutinės penkios datuotos knygos įsigytos 1770 m., t. y. likus trejiems metams iki ordino panaikinimo.

1773 m. panaikinus Jėzuitų ordiną, prasideda kolegijų bibliotekų fondų pergruopavimas ir perskirstymas. Edukacinės komisijos nurodymu vertingiausi leidiniai ir iš Kauno keliauja į Vilnių, į universiteto biblioteką. Pati XVIII a. pabaiga ir XIX a. pirmoji pusė yra itin ryškus knygų migracijos etapas, ir tik įkūrus Kaune valdinę gimnaziją sukaupiama gana solidi biblioteka, turėjusi apie 6000 knygų. Jos fondo pagrindą sudarė buvusios jėzuitų bibliotekos rinkinio dauguma bei netruko papildyti XIX a. viduryje (1844 m.) iš Kražių perkelta dalis tenykščio eksjėzuitų fondo. Iš aptarto 78 knygų rinkinio, priklausiusio Kauno jėzuitams, 54-iose yra išlikusios Kauno gimnazijos fundamentinės bibliotekos lėšos, leidžiančios spręsti apie knygų laikymo, grupavimo ir suskirstymo fonduose pobūdį.

XIX a. pirmoji pusė Kauno bibliofilijoje yra perėjimas nuo lotyniškos ir lenkiškos knygos prie rusiškosios. Rusiškai raštijai plisti padėjo ir Kaune atidaryta spaustuė. Ir tik choleros epidemija privertė Kaune spausdintą žodį prabilti lietuviškai, pasodinti daigą, duosiantį itin brandų derlių jau XX amžiuje – laikinosios sostinės laikais.

Įteikta 1999 m. gegužės mėn.

THE FIRST BOOKS IN KAUNAS

SIGITAS LŪŽYS

Summary

The article centers on sets of books from Kaunas of the 17th–18th centuries.

The first contacts with books in Kaunas were fixed in 15th century when the studies of Lithuanian youth in foreign universities started. In the beginning the inhabitants from Kaunas mainly went to the University of Cracow so the first book which belonged to Andreae de Cawno „Questiones de anima“ was fixed on the list of Cracow University.

From the middle of 16th century there is some knowledge about private sets of books in Kaunas. The biggest and most interesting sets of books belonged to Jonas Olandras, Jonas Savecevičius, Tomas Frezas, Fridrikas Vongerenas. In the library of the latter there were even the works of classical authors (Vergilius, Ovidius, Martialis). The very first known text in Lithuanian in private library is „Ewangelie polskie i litewskie“ by Jonas Jaknavičius which D. and K. Velt had in 1785.

Monasteries and churches also had their libraries. Four incunabula known in Lithuania at present had belonged to monasteries or monks in Kaunas. It should be pointed out that in the beginning of 18th century among 32 books in St. Cross church there were works of famous Lithuanians – Mikalojus Kristupas Radvila, Žygimantas Liauksminas, Kazimieras Vījūkas-Kojalavičius.

The most abundant educational library in Kaunas belonged to Jesuits. Up to now in the fund of KAVB there are 78 books from Jesuits library, mainly in Latin, Polish, 2 books in German and 1 book in French.

After abolition of Order of the Jesuits in 1773 the most valuable books got into Vilnius University library.

In the middle of 19th century to the remaining part of the books from Jesuits library in Kaunas the remainder of Jesuits library in Kražiai was added.